

Szintézis az évfordulón

Magyar kereszténydemokraták és 1956

Az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulójára megjelent kiadványok sokasága időnként a témával foglalkozó kutatót is zavarba ejtheti. A különböző nyomtatott és online publikációk, helytörténeti munkák, konferencia-kiadványok, reprezentatív kötetek – legalábbis rövid távon – szinte befogadhatatlannak tűnnek. Ebben a publikációs áradatban kifejezetten üdítő egy olyan tömör összefoglaló munka, amely új összefüggések és források feltárása mellett a kutatás fokozatosságát, a tudományos diskurzus alakulását is bemutatja. A *magyar kereszténydemokraták és 1956* címet viselő, tavasszal megjelent kötet ilyen vállalkozás eredménye.¹ A könyvben három szerző négy tanulmánya és harminckét válogatott dokumentum révén a hazai kereszténydemokrata hagyomány a „forradalom nézőpontjából” tárul fel az olvasó számára. A kiadvány célja, a szerzők szerint, hogy új és már ismert történeti forrásokra alapozva szintetizálják az „eddig a szakirodalomban csak fragmentáltan vizsgált témát”, illetve hogy felmutassák, milyen „hozzáadott értéket” jelentett a forradalom napjaiban a magyar kereszténydemokraták tevékenysége.²

A lassan magunk mögött hagyott emlékév a hírlapi csatározásokba torkolló, erőteljes emlékezetpolitikai törekvéseken túl, lehetőséget kínált a különböző kutatási projektek (rész)eredményeinek megjelentetésére is. Ezzel élve a Kereszténydemokrácia Tudásbázis tagjai, a jelenkortörténet elismert kutatói – Kiss Mária Rita, Petrás Éva és Szabó Róbert – egy sokak számára hasznosítható szakmunkát jelentettek meg. A kötet publikációja szervesen kapcsolódik Kovrig Béla kereszténydemokrata teoretikus 1956-os forradalomról szóló, nemrég „megkerült elemzéséhez”, amely szintén a Barankovics Alapítvány gondozásában látott napvilágot.³

A kereszténydemokrata hagyomány és az 1956-os forradalom viszonyát több szempontból elemző munka értékei már a kötet fellapozásánál szembeűnnek. A jól szerkesztett munkában az olvasót olyan gondos és tartalmas jegyzetapparátus segíti, amely lényegében önálló adattárként működik. Ez jól érzékelhetően a szerzők (több) évtizedes kutatómunkájának gyümölcse, az életutak, adatsorok elemzése ugyanakkor új adalékokkal is szolgál. A kereszténydemokrata-keresztényszociális politikai mezőhöz köthető huszadik századi közszereplők bemutatása révén a témában kevésbé jártas olvasók is képet alkothatnak ennek a hagyománynak a társadalmi beágyazottságáról, közéleti súlyáról. A történeti tájékozódást külön kronológia segíti. A tanulmányok és a forrásrészletek (amint azt a hivatkozások is jelzik) szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

A kötetben olvasható elemzések világosan kirajzolják a kereszténydemokrácia kutatásával kapcsolatos historiográfiai folyamatokat is. Amint arra a szerkesztő, illetve a szerzők is felhívják a figyelmet, a munka korábbi projektekre (az MTA keretében folytatott kutatásokra vagy éppen az 1956-os Intézet Oral History Archívumára) támaszkodik, ezáltal egy széles körű tudományos diskurzus részévé válik. A tanulmányokból megismerhetők azoknak a kutatóknak a tézisei, akik „kívülről” (például Izsák Lajos,⁴ Révész Sándor,⁵ Mink András⁶) és azoknak a szerzőknek, (egykori) politikusoknak (Kovács K. Zoltán, Rosdy Pál,⁷ Szokolczai György⁸) a megállapításai, akik „belülről” vizsgálták ezt a hagyományt. A korlátozott terjedelem ellenére gazdag, sokszínű szövegválogatásba a nyilvános pártprogram mellett magánlevelek, újságcikkek vagy éppen egy kivégzés tudatában készült drámai búcsúlevél is bekerült. Az összességében igencsak szűk forrásbázis ellenére (az iratpusztulás méreteivel szembeűlve) a szerkesztők érezhetően jelentős energiákat fordítottak a kereszténydemokrácia történetével kapcsolatos (még ismeretlen) dokumentumok feltárására. Az összeállítást fellapozva, ezen a területen is érződik az állambiztonsági iratok szerepe, különleges helyzete. Ugyanakkor a tanulmányok példát adnak arra is, miként lehetséges ezek kritikai vizsgálata, dekonstrukciója vagy éppen a hazai és az emigráns elbeszélések komplex vizsgálata.

Az olvasók többsége (a közvetlen politikatörténeti megközelítés alapján) feltehetően arra a kérdésre keresi majd a szövegekben a választ, hogy milyen súlya volt a magyar kereszténydemokraciának 1956-ban. A kötet ehhez is korrekt kiindulópontokat ad, a szerzők a maguk álláspontja mellett megjelenítik a történeti irodalomban megfogalmazott korábbi téziseket, így megismerhetők a témával kapcsolatos legfontosabb kijelentések. Bár a mainstream történeti irodalom megállapításai között nincs feloldhatatlan feszültség, a megközelítések különbségei érzékelhetők. Ugyanakkor a kereszténydemokrácia közvetlen szerepét 1956-ban (illetve hatását a huszadik században) a meghatározó feldolgozások hasonlóan látták. Izsák Lajos 1998-as, a pártiratokat kísérő összegzésében úgy fogalmazott, hogy a „*forradalom egyik érdekes és feltűnő jelensége a keresztény pártok váratlan megjelenése és nagyfokú aktivitása*”. Ennek háttérében szerinte az állt, hogy „*nemcsak az egyházak, de a vallásos társadalmi rétegek is saját politikai képviseletük megteremtésével igyekeztek sérelmeiket orvosoltatni, illetve érdekeiket kifejezésre juttatni és megvédeni*”.⁹ Mink András a történeti visszaemlékezések publikálásához írt elemzésében rögzítette: „*...valószínű, hogy a keresztény politikai tábornak a forradalom esetleges győzelme és konszolidációja esetén komoly szerep jutott volna az ország későbbi politikai viszonyainak alakításában. Hogy ez a szerepvállalás milyen irányú lett volna, abban már a kortárs vélemények sem egyeztek meg, még kevésbé az utókor értékelései*”.¹⁰ Szabó Róbert és Szakolczai György közös monográfiájában a Demokrata Néppárt 1956-os tevékenységéből a legfontosabb elemként Bibó István memorandumához történő csatlakozását (egyfajta nemzeti egységprogram felvállalását a proletárdiktatúra ellenében) emelte ki, a helyi forradalmi szervezetekben való részvétel mellett.¹¹ Míg Rainer M. János legújabb „bevezető-összegzésében”¹² az 1945 utáni átmenet ellenzéki pártjainak újjászerveződése kapcsán arra figyelmeztetett, hogy vezetőseik csonkák, programjaik az idő hiányában kidolgozatlanok voltak. Összegzése azonban végső soron így szól: „*1956 különböző történetekben elbeszélhető, örökre nyitott történet marad*”.¹³

A kötet tanulmányai szintén eltérő megközelítésben, de végig alapos, tudományos-kritikai szellemben vizsgálják témájukat. Szabó Róbert tömör és adatgazdag politikatörténeti elemzése az előzmények, a forradalmi szerveződések, a helyi (párt)aktivitás, a budapesti események és az „utóvédharc” bemutatásával széles körű áttekintést nyújt a témáról. Ugyanakkor a történeti „mélyfúrások” révén ismertetett győri és zalai példa a mozgalom, eszme beágyazottságának mértékét is érzékelteti. Emellett a szűk (párt)történeti értelmezés kitágításához járulnak az olyan (egyres oral history gyűjteményekből származó) adalékok ismertetése, mint a hazai börtönökből szabadult Matheovits Ferenc és az egykori kisgazda főtitkár, a szovjet fogságból hazatérő Kovács Béla forradalom előtti találkozása. Ez a felidézett esemény egyúttal jelzi a visszaemlékezésre alapuló tanulmányok megismerhetőségének (rekonstrukció) a határait is.

Kiss Mária Rita tanulmánya minden eddigi elemzésnél részletesebben vizsgálja a magyar kereszténydemokrácia 1956-os szerepét, a „keresztény politika” címkéjével megjelölt és megjelölhető programokat, nézeteket. Írása lényegében a politikailag terhelt fogalmak dekonstruálását végzi el, egyúttal árnyalt képet rajzol eszmetörténeti folyamatokról. Ezt a nehéz, a politikai nyelvre külön koncentráló, fogalomtisztázó munkát valóban alapvető fontosságúnak tekinthetjük, hiszen a kereszténydemokrácia történeti elemzésének tárgya lehet egy párt, egy eszme, egy mozgalom szervezeti hálójára vagy akár egy politikai brand is. A megközelítési módok számosak, ahogy az elbeszélés technikái is.¹⁴ A tanulmány a politikai keretek (többpártrendszer, belső törésvonalak), az értelmezési mezők (lásd a „reakció” jelentkezése, a keresztény politika „reneszánsza”) értelmezése mellett az 1956-os szövegeket a forradalmi programok és a hagyomány kontextusában is vizsgálja. Az elemzés kimutatja, miként hatott a forradalmi közbeszéd (a domináns reformkommunista narratíva) a DNP szervezőire, vagy miként vetült Mindszenty József tevékenységének árnya a keresztényként fellépő politikusokra. Kiss Mária Rita érzékletesen mutat rá azokra a szituációkra, (szöveg)hely(zet)ekre, amelyek lehetőséget kínálnak egy-egy gondolat,

kijelentés mélyebb tartalmának a felfejtésére. Mihelics Vidnek a Nagy Imre köréhez tartozó és még szabadon mozgó Gimes Miklóshoz írt levele egy sajátos, „köztes” helyzetben született a forradalom utóvédharcainak időszakában. Ezeknek a határhelyzeteknek a vizsgálata általánosabb érvényű következtetések levonására alkalmas.

Petrás Éva megtorlásról szóló elemzése a kereszténydemokratákat érő retorziókat ismerteti: a fegyelmi ügyektől az akasztással járó bírósági eljárásokig. Az elemzésből ugyanakkor kirajzolódik a politikai harc egy másik dimenziója, a nyelvpolitikai küzdelem is. Feltárul az MSZMP megrendelésére készült belügyi koncepció, amely a későbbiekben (jórészt Hollós Ervin személyes közvetítő szerepe révén) a párttörténetírás tézisévé vált (mint „keresztényszocialista összeesküvés”). Petrás Éva megtorlással kapcsolatos fő tézise szerint a kereszténydemokratákat ért represszió nem különbözött a magyar társadalom más csoportjait ért intézkedésektől. A részletesebben bemutatott ügyek: a teoretikus Mihelics Vid, a központi pártvezetővé váló Matheovits Ferenc és a helyi mozgalmár Tihanyi Árpád sorsa egyszersmind a történeti megismerés három szintjét is reprezentálják. Mihelics történetében élesen jelentkezik az 1956 utáni sorsával (behálózásával) kapcsolatos iratok hiánya, míg Matheovits Ferenc megfigyelésének és korábbi perének „újrahasznosításáról” még belügyi jegyzet is készült.¹⁵ Tihanyi Árpád gondolatairól pedig a szinte csodálatos módon fennmaradt, drámai búcsúleveléből értesülhetünk. A további egyéni élettörténetekben megjelennek a kádári hatóságok megtorló, megosztó, semlegesítő technikai is, amelyeket egyéni esetekben rugalmasan alkalmaztak a későbbiekben. Remélhetőleg a szerzők a jövőben hasonló módon feldolgozzák majd, hogy a kereszténydemokrácia ellehetetlenítéséhez milyen összefonódó hatalmi intézkedések járultak a legális párt szétverése, diszkreditálása mellett. Ide tartozhat az egyéb keresztény(demokrata) szervezkedések, illegális katolikus párt(ok) felszámolása, a „klerikális reakció” elleni küzdelem egyes intézkedései, vagy a keresztény értelmiségi kapcsolati háló megfigyelése, manipulálása egészen 1989-ig.

A kötetből, Petrás Éva és Szabó Róbert közös tanulmánya révén, nem marad ki a nemzetközi kontextus vizsgálata sem. Az egyéni sorsokat olvasva felvethető kérdésre – miként lehet keresztényként politizálni itthon és a nyugati emigrációban – több válasszal is találkozhatunk. A kifejezetten a Demokrata Néppárthoz köthető emigráció tagjai közül többeknek meghatározó szerepe lett az 1956-os hagyomány fenntartásában: Varga László, Barankovics István és Kovács K. Zoltán külön-külön ismert tevékenysége itt most a kereszténydemokrata gondolkodás fényében kerül elemzésre. Ezek az ismert tények (vagy éppen a kereszténydemokrata hagyománnyal kapcsolatos olyan új adalékok, mint az említett Kovrig-elemzés) mindazonáltal új perspektívákat is nyithatnak az elemzésben. Az egyes élettörténeteket olvasva megérthető, hogy a kereszténydemokrata-keresztényszociális közszereplők, értelmiségiek, gondolkodók antielitként, potenciális elitként voltak jelen a korszakban, akiket semlegesíteni, elszigetelni, esetleg megnyerni kellett (szövetségesnek). Ez kimutatható az MSZMP Politikai Bizottságának 1957-es határozatában¹⁶ (ahol a kereszténydemokraták még egy „koalíciós illegáció” részei) vagy éppen az állambiztonsági vizsgálati tervekben. A későbbiekben ez az értékelés él tovább a párttörténetírásban és a propagandában,¹⁷ de Kádár Jánosnak is ismert ilyen jellegű, a nyolcvanas évekre datált megjegyzése.¹⁸

Az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulójára megjelenő kötetben részben egy online tartalom került kiadásra könyv alakban.¹⁹ Meglehet a digitális forradalmat követően egy ilyen publikáció megkérdőjelezhető, ám tekintettel a hazai online gyűjtemények közelmúltbeli „zavaraira”, eltűnésére, illetve a hagyományos olvasók igényeire, talán mégsem felesleges. Statisztikai megközelítésben, az összeállításban szereplő 32 dokumentum közül a forradalom időszakából származik húsz szemelvény, az azt követő időszakból (a megtorlás idejéből) hét forrásrészlet, és olvashatunk öt „visszaemlékezést” is. A szerkesztés során úgy válogattak, hogy a kötetben megjelenjen a kereszténydemokrácia belső vitái, az eltérő álláspontok, érzékelhető a

politikai színpad árnyalatai. A jogfolytonos (történelmi legitimációval bíró) Demokrata Néppárt mellett feltűnnek más alakulatok is.

A kötetben a vidéki események (arányos) ismertetése a figyelmet az országos tendenciákra irányítja, és árnyalja a Budapest-központú leírásokat. Miközben a főváros szerepe nem megkérdőjelezhető (a forradalom hírére a kereszténydemokrata Matheovits Ferenc ugyanúgy Pestre érkezik Pécsről, mint a kisgazda Kovács Béla), a párt, a mozgalom, az eszme helyi beágyazottsága is kimutatható. A bírósági dokumentumokon túl a helyi (sporadikusan fennmaradt) pártiratok bevonása közelebb visz ennek értelmezéséhez és a megtorlás rendszerének megismeréséhez. A kötetben közölt 1956 utáni szövegek jelzik azt is, hogy a forradalomnak létezett egy kereszténydemokrata emlékezete is. Ez akkor is így van, ha a hetvenes–nyolcvanas években megfogalmazott narratívákat utóbb felülírhatták antikommunista elbeszélések. (Mindez szintén további vizsgálódások tárgya lehet.) Ugyanakkor a munkacsoport által készített interjúk még ebben az összeállításban is tartalmaznak új adalékokat az októberi napok történéseivel kapcsolatban.

A kötet terjedelme, a megjelenés határideje mindenkor minden bizonnyal megkötötte a szerkesztő kezét. Ezzel együtt egy ilyen igényes, alaposan jegyzetelt kiadványban az érdeklődő minden bizonnyal szívesen olvasna a kereszténydemokrácia „szürke eminenciásai” (Kerkai Jenő, Ugrin József, Nagy Töhötöm²⁰) vagy éppen értelmiségiek (Bálint Sándor²¹, Eckhardt Sándor, Rónay György) 1956 alatti (és utáni) sorsáról, a forradalomhoz való viszonyokról. Szerepeltetésük tovább tágítaná a kereszténydemokrata hagyomány értelmezési lehetőségeit. Az 1956-ban színre lépő kereszténydemokrácia, a keresztény politikai elképzelések több későbbi „összeesküvés”, „izgatási” ügyben kerültek elő. A programok szövegszerűen is tovább éltek, de elvek, mentalitásbeli folytonosság is vizsgálható.²²

A válogatást lapozva feltűnő, hogy nem kaptak helyet benne az egykori hálózati személyek szövegei. Pedig az 1956-os forradalom elbukásának jelentős szerepe van a társadalmi közérzet megváltozásában,²³ a rendszerrel való együttműködés, kollaboráció kialakulásában. Ezek a történetek nagyrészt feltártak, közismertek, sőt az eddig ismert dokumentumok alapvetően nem „kompromittálóak” a kereszténydemokrata közszereplőkre nézve sem. Például a hálózat újjászervezésének idejében keletkezett egyik dokumentum arról számol be 1957-ben, hogy a DNP vonalán csak egy ügynök tevékenykedik. A Demokrata Néppárt megszervezésében háromszor (1947, 1956, 1989) is meghatározó szerepet játszó Keresztes Sándor a behálózásból történő kétszeri kibúvása (a besúgás megtagadása) szintén jól ismert. Esetében az 1956-os (budaörsi) történet (a kihallgatósobától az életinterjúig való elbeszélésének) azonossága éppúgy érdekes, mint a beszerzési dossziében szereplő kikötés, amely szerint a lelkiismeretével össze nem egyeztethető feladatot nem vállal.²⁴

Összességében a kötet az egydimenziós forradalmi történetek „reneszánszának” időszakában komplex képet ad a kereszténydemokrácia történetéről. Az egymásra is ható, referáló szövegek további termékeny megközelítések alapjául szolgálhatnak. A forrásokban megragadhatók a hatalomtechnikai szempontok (a pártok, csoportok együttműködése körüli viták), ugyanakkor vizsgálhatók lélektani összetevők is (a külső nyomásra adott reakciók). A forradalom napjaira (és a kádárizmus időszakára) különböző időperspektívákból rápillantva akár játékelméleti megközelítésekkel is élhetünk, felmérhető, hogy ki mit kockáztatott egy-egy szituációban.

A Magyar kereszténydemokraták és 1956 című kötet egy hagyomány belső világát tárja fel, szerzői a huszadik századi magyar történelem egyik fókuszpontja, az 1956-os forradalom révén elemzik témájukat. A könyv megjelenésével egy olyan értékes forráskiadvánnyal lettünk gazdagabbak, amelyből – a polcra levéve – könnyen megkereshetők a témakör legfontosabb szövegei. A tanulmányok összefoglaló téziseket és továbbgondolásra érdemes állításokat fejtenek ki. Az olvasó így a folytatást, a kutatócsoport munkájának következő eredményét várva teheti le a kötetet.

-
- ¹ *Magyar kereszténydemokraták és 1956*. Szerkesztette: Kiss Mária Rita. Budapest, Barankovics István Alapítvány, 2017.
- ² Kiss, 2017: 13.
- ³ Ennek ismertetését lásd a *Betekintő* hasábjain: Tabajdi, 2016.
- ⁴ Izsák, 1985.
- ⁵ Révész, 1998.
- ⁶ Mink, 1997.
- ⁷ Babóthy–Kovács (szerk.), 1990; Kovács–Rosdy (szerk.), 1996.
- ⁸ Szabó–Szakolczai, 2011.
- ⁹ Izsák, 1998: 439.
- ¹⁰ Mink, 1997: 151.
- ¹¹ Szabó–Szakolczai, 2011: 118–120.
- ¹² Ismertetését lásd: Papp, 2016.
- ¹³ Rainer, 2016: 88. és 172.
- ¹⁴ Izsák, 1985; Gergely, 2001; Mészáros, 2005; Pallós (szerk.), 2007; Szakolczai–Szabó, 2011.
- ¹⁵ ÁBTL 4.1. A-3016/25. (König Miklós: A „bujtogatók” fedőnevű ügy. Matheovics Ferenc és társai államellenes tevékenységének leírása, az operatív feldolgozó munka módszereinek, az ügy tanulságainak ismertetése.)
- ¹⁶ MNL OL 288. f. 5/33. ö. e.
- ¹⁷ Tabajdi, 2009.
- ¹⁸ Lakatos, 1998.
- ¹⁹ <http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/keresztenydemokracia-tudasbazis>
- ²⁰ Petrás, 2014.
- ²¹ Csapody, 2004.
- ²² ÁBTL 3.1.5. O-11048 „Bujkálók”, ÁBTL 3.1.5. O-9932 „Irodalmárok”, ÁBTL 3.1.5. O-12554 „Fellazítók”.
- ²³ Rainer, 2011.
- ²⁴ ÁBTL 3.1.1 B-82929 „Magyar Károly”.

Hivatkozott irodalom

- Babóthy–Kovács (szerk.), 1990
Félbemaradt reformkor. Szerkesztette: Babóthy Ferenc – Kovács K. Zoltán.
Róma.
- Csapody, 2004
Csapody Miklós: „*A világban helytállani...*” *Bálint Sándor élete és politikai működése, 1904–1980*. Budapest, Korona.
- Gergely, 2001
Gergely Jenő: Christdemokratie in Ungarn 1944–1949. In Gehler, M. – Kaiser, W. – Wohnout, H. (Hrsg.): *Christdemokratie in Europa im 20. Jahrhundert*. Wien, Böhlau Verlag, 464–483.
- Izsák, 1985
Izsák Lajos: *A Kereszténydemokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt*. Budapest, Kossuth.
- Izsák, 1998
Izsák Lajos: Keresztény pártok és pártalakítási kísérletek. In *1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok*. Szerkesztette: Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 439–446.
- Kiss, 2017

Magyar kereszténydemokraták és 1956. Szerkesztette: Kiss Mária Rita. Budapest, Barankovics István Alapítvány.

Kovács–Rosdy (szerk.), 1996

Az idő élén jártak: kereszténydemokrácia Magyarországon, 1944–1949. Szerkesztette: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál. Budapest, Barankovics István Alapítvány.

Lakatos, 2001

Lakatos Ernő: Emlékeim. Epizódok Kádár János életéből. In *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról.* Szerkesztette: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon, 196–197.

Mink, 1997

Mink András: A keresztény politikai pártok és az 1956-os forradalom. In *Pártok 1956: Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből.* Szerkesztette: Körösi Zsuzsanna – Tóth Pál Péter. Budapest, 1956-os Intézet, 151–156.

Pallos, (szerk.), 2007

Reménykeltők: az 1945 utáni „illegális” katolikus politikai szervezkedések. Szerkesztette: Pallos László. Budapest, Püski.

Rainer, 2011

Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba.* Budapest, 1956-os Intézet – L'Harmattan.

Rainer, 2016

Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom.* Budapest, Osiris.

Révész, 1998

Révész Sándor: Keresztút. *Café Babel*, 27. sz. 73–90.

Szakolczai–Szabó, 2011

Szakolczai György – Szabó Róbert: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP, 1945–1949. Bibó és a DNP, 1956.* Budapest, Gondolat.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Papp, 2016

Papp István: Nagyesszé a forradalomról. Rainer M. János: Az 1956-os magyar forradalom, *Betekintő*, 4. sz.
http://www.betekinto.hu/2016_4_papp
(utolsó letöltés: 2017. január 25.)

Petrás, 2014

Petrás Éva: „Álarcok mögött”. Nagy Töhötöm élete. *Betekintő*, 4. sz.
http://www.betekinto.hu/2014_4_petras
(utolsó letöltés: 2017. január 25.)

Tabajdi,2009

Tabajdi Gábor: Állambiztonság – történetírás – propaganda. *Betekintő*, 2. sz.
http://www.betekinto.hu/2009_2_tabajdi
(utolsó letöltés: 2017. január 25.)

Tabajdi, 2016

Tabajdi Gábor: A megkerült elemzés. Kovrig Béla: A nemzeti kommunizmus és Magyarország. *Betekintő*, 4. sz.
http://www.betekinto.hu/2016_4_tabajdi
(utolsó letöltés: 2017. január 25.)